

Luigi Pirandello

(Agrigento 1867 - 1936 Rome)

Pirandello werd op Sicilië geboren op een plek, 'Kaos' geheten. Daarvan afgeleid is ook de titel van de nu reeds klassieke film 'Kaos' (1984) van de gebroeders Taviani. Op die plek tussen Agrigento en het havenstadje Porto Empedocle begon wat hij later zijn 'onvrijwillig bestaan op aarde' heeft genoemd, een typering die gemeen naar de mate van geluk en ongeluk in zijn persoonlijke leven zeker toepasselijk was. Geluk heeft hij weinig gekend in zijn bestaan, of het moet het geluk van de scheppende kunstenaar zijn geweest.

Ook een normaal bestaan viel hem niet ten deel. Het overkwam hem dat hij, na in Rome en in Bonn gestudeerd te hebben, van de ene op de andere dag gekoppeld werd aan de dochter van de compagnon van zijn vader, Antonietta Portulani, die hij nooit eerder gezien had. Ze kregen drie kinderen, maar in 1903 sloeg het noodlot toe, toen de zwavelmijn waarin vader en schoonvader beide al hun geld hadden gestoken, onder water kwam te staan. Ineens stond de existentie van het gezin op het spel. Hij ging lesgeven en werd plotseling afhankelijk van de afname van zijn verhalen door kranten en tijdschriften. Tot overmaat van ramp werd zijn vrouw ziek, lijdend aan een vorm van paranoia. Meer dan 15 jaar van zijn leven, vanaf zijn zevenendertigste, heeft Pirandello met zijn kinderen vervolgens in huis gewoond naast een geesteszieke vrouw, die hij niet in de steek wilde laten maar die hem met haar jaloezie het leven tot een kwelling maakte. Pas toen de situatie volstrekt uitzichtloos werd, liet hij haar op aandringen van de kinderen opnemen.

Intussen was hij naast gedichten en verhalen ook toneelstukken gaan schrijven, waarmee hij in de twintiger jaren grote successen boekte, als schrijver, als regisseur, ja zelfs kortstondig als directeur van een eigen gezelschap en een eigen theater. In die periode leerde hij Marta Abba kennen, een jonge toneelspeelster die hij als eerste actrice voor zijn compagna

engageerde. Daarmee begon de meest tragische periode in zijn persoonlijk leven. Gedurende de laatste tien jaar van zijn leven heeft hij slechts voor haar willen leven. Bij gebrek aan waardering binnen het fascistische Italië van Mussolini deed hij dat zelfs geruime tijd vanuit Berlijn en Parijs. Dag en nacht was hij in touw voor haar en haar carrière, zo verliefd was hij. Doch zijn liefde voor haar werd niet beantwoord en bleek uitzichtloos te zijn. Slechts in de kunst bleken zij elkaar te kunnen vinden. Ze was zijn Muze, inspireerde hem ondanks alle tegenslagen verder te leven en te schrijven.

December 1936 werd Pirandello tijdens een filmopname ziek. Nog krachtig en ongebroken in zijn werk, nog vol plannen in het hoofd, stierf hij enkele dagen later thuis in aanwezigheid van zijn zoon Stefano. Eenzaam, niet zonder bitterheid, vol onvervuld verlangen, maar tevreden dat er een einde kwam aan zijn onvrijwillig bestaan. Zijn laatste wens: geen mens achter zijn baar, geen ruchtbaarheid, en, alleen als het niet anders kon, zijn as naar Kaos. Die wens is vervuld.

En toch, dat weerbarstige leven, dat al begon met een dominante vader die met harde hand en met weinig psychologie de zaken in het huishouden naar zijn hand zette op de korte momenten dat hij thuiskwam, heeft hem geslepen. Het heeft zijn volstrekt eigen kijk op het leven bepaald, heeft hem geïnspireerd dat 'onvrijwillige bestaan op aarde' niet alleen te aanvaarden, maar er ook iets unieks mee te doen. Hij is niet de schrijver geworden, die ons inzicht biedt in waarden en normen. Hij heeft ons geen fraai geformuleerde ethische standpunten in zijn episch en dramatisch werk nagelaten. Hij is niet de schrijver die ons in zijn scheppend werk prachtige aforismen over het leven levert. Maar hij heeft, na aanvankelijk dichtbij de werkelijkheid te zijn gebleven, onder invloed van de omstandigheden in zijn werk een positie gekozen waarin hij tegen het leven aanschurkt, waarin hij laat zien dat een mens net zoveel gezichten heeft als er mensen om hem heen zijn, die hem alle-

maal anders zien dan hij zichzelf kent, dan hij zichzelf meent te kennen; dat de werkelijkheid een illusie is.

Mensen dragen 'naakte maskers', zoals hij dat uitdrukt in een titel waaronder hij al zijn toneelwerk publiceerde. Van de verwondering daarover, van dat inzicht legt zijn werk voortdurend getuigenis af, en zo zien we een bonte stoet van personages, of zijn het personen, in zijn verhalen voorbij komen, die hij vooral in hun eigen waarde en eigenheid laat, die de lezer vaak vreemd, ja soms wereldvreemd voorkomen, maar die bestaan, die een recht van bestaan hebben. We staan er dan ook niet van te kijken dat de schrijver op zondag spreekuur houdt voor zijn personages die om aandacht vragen en zich beklagen dat zij nog geen rol in zijn wereld spelen. Wij zijn er evenmin verbaasd over dat Pirandello in zijn toneelwerk steeds meer de grenzen van de werkelijkheid verlegt, bijvoorbeeld de grenzen tussen de toeschouwers, de mensen van vlees en bloed, en de toneelspelers die personages spelen, zodat niet meer duidelijk is nu toneel en wat werkelijkheid is. Een ander voorbeeld is het verschuiven van de grens tussen werkelijkheid en droom.

Gino mee te brengen, blijkt misplaatst in zijn glamourwereld.

'Limoenen uit Sicilië' is een van de eerste toneelstukken, door Pirandello geschreven, in een periode waarin hij zich een aantal keren liet verleiden door vrienden uit de theaterwereld om voor hen een toneeltekst te schrijven. Dit stuk heeft hij geschreven naar het gelijknamige verhaal uit 1900 uit de bundel 'De oude God'.

De tegenstelling Noord-Zuid, de urbane tegenover de plattelandsmentaliteit, de macht van het succes, egoïsme en onbaatzuchtigheid, zijn een paar thema's in het stuk.

Ik droom, misschien (1929)

De idee voor dit stuk stamt uit het verhaal 'De werkelijkheid van de droom' (1914), te vinden in de bundel 'Candelora'. Overigens zijn de verschillen tussen verhaal en toneelstuk vrij groot. Anders dan in 'Limoenen van Sicilië' verkeren we in deze eenakter in het burgerlijke milieu.

Een vrouw slaapt, droomt. Is het een minnaar die haar slaap onrustig maakt? Is het de halsketting die ze zo begeert? Is het haar vriend die haar niet begrijpt of de angst dat zij hem verliest? Is het de herinnering aan het romantische begin, hun verliefdheid die haar bezig houdt? Is het de gedachte aan overspel die haar angst aanjaagt? We weten het niet. Vast te stellen is wel dat de relatie tussen haar en haar man onderwerp van een steeds weer oplaaiend gesprek is tussen beiden. Vredige en huiveringwekkende scènes wisselen elkaar af, waarin beiden wel toenadering zoeken, maar er niet in slagen tot gezamenlijke conclusies te komen. Het lijkt een spel van aantrekken en afstoten, waarin de redelijkheid zich niet met emoties laat verbinden, en omgekeerd romantiek niet met pragmatiek te verenigen is. Ook is het de vraag of en waar arm en rijk elkaar kunnen ontmoeten. Als de droom voorbij is, dient de werkelijkheid van alledag zich weer aan. De man laat zich aandienen, weet van niets of doet of hij van niets weet. Een geschenk van de minnaar

En tegelijkertijd laten zijn verhalen en toneelstukken zien dat Pirandello - soms met een fatalistische kijk, soms ook niet - begaan is met het lot van de mens, zijn medemens. Hij heeft een mededogen dat hij niet naar buiten heeft gebracht door zich bijvoorbeeld politiek te engageren, maar dat hij ten volle laat doorklinken in zijn literaire werk, in de beschrijving van zijn personages. Het is echter beslist geen larmoyant of zwaarmoedig mededogen dat Pirandello als schrijver kenmerkt. Integendeel, het is lichtvoetig, het gaat gepaard met melancholie, en waar melancholie opduikt is ook vaak de humor nabij. De humor, Pirandello's humor, die zich ergens tussen mededogen en meedogenloosheid ophoudt. Zijn personages zijn vaak meelijwekkend, hij laat verschrikkelijke dingen met hen gebeuren, maar hij laat ons ook om hen lachen. Iets wat ze zelf niet kunnen, omdat ze zichzelf nu eenmaal met hun zelfvervaardigd masker zeer serieus nemen.

De humor, zijn humor is een van de kenmerkendste elementen in Pirandello's werk. Niet voor niets is het moeilijk zijn toneelstukken te onderscheiden in comedies en tragedies. En het is ook geen wonder dat juist de schrijver, die in zijn verhalend werk praktisch geen reflectie toelaat, zich in een essay (L'umorismo) met de omvang van een roman heeft bezig gehouden met de humor als fundamenteel element van ons bestaan.

Er is al met al genoeg reden Pirandello niet te veroordelen tot vergetelheid. Hij kwam uit Agrigento, hij was en bleef verbonden met Sicilië, hij was en bleef Italiaan ondanks gebrek aan waardering in zijn eigen land, maar zijn werk is niet streekgebonden, exclusief Siciliaans. Geografische beschrijvingen of aanduidingen in zijn romans en verhalen zijn schaars. Natuurlijk, hij kan als geen ander iemand naar de geur van Siciliaanse limoenen doen verlangen, zoals hij dat doet in een van zijn eerste verhalen en toneelstukken. Uiteindelijk echter is Pirandello's werk universeel, houdt het ons de spiegel voor, niet moralistisch, maar met een vraag: ken je jezelf, kennen wij elkaar? ■

wordt weggemoffeld. Alles is weer thee met melk of citroen. De wereld van de vormelijkheid doet weer zijn intrede.

En de toeschouwer blijft zitten met de prangende vraag: wat was of is nu de werkelijkheid en wat de schijn? Is wat wij dromen werkelijkheid of een irrealistisch gegeven? Is het toelaten van de gedachte van overspel een poets van het onderbewustzijn, slechts een stout idee, of in feite al bedrog? Is de droom misschien het verlengstuk van de werkelijkheid of doet hij er niet meer toe, als de slaap voorbij is en tot de orde van de dag wordt overgegaan?

Pirandello heeft vaker de relatie, resp. het overspel als thema in zijn werk opgevoerd. In 'Ik droom' met het veelbetekenende 'of niet?' maakt Pirandello ons duidelijk wat er al niet achter onze conventies verborgen gaat, dat wij niet zijn zoals wij ons voordoen of zoals wij eruit zouden willen zien. In de droom - en misschien ook in de werkelijkheid - blijken wij heel veel tegelijk te kunnen zijn. Of niet?

Pirandellofestival 2005

Van 23 juni tot en met 3 juli 2005 zal in en rond het Annatheater in Helmond het eerste Pirandellofestival plaats vinden. Thema is: 'Verhalen die tot leven komen'. Theater en film staan centraal. Naast de Nederlandse taal zal ook het Italiaans volop klinken. Italofielen, Pirandellianen, theater-, film- en boekenliefhebbers uit Nederland en Vlaanderen zullen welkom zijn. Professionele en amateurgroepen, maar ook scholen worden uitgenodigd iets van Pirandello's werk te laten zien.

De organisatie is in handen van de stichting Pirandello i.o. Aan belangstellenden, die graag t.z.t. informatie ontvangen, of aan mogelijke ondersteuners van het initiatief wordt vriendelijk verzocht zich kenbaar te maken via de formulieren die in de foyer van het theater liggen. Het is ook mogelijk dit telefonisch te doen via telefoonnummer 0492 52 66 54 (Will Friederichs). ■

Limoenen uit Sicilië (1910)

Het is het verhaal van de eenvoudige Siciliaanse Carmelina Bonavino die sinds vijf jaar haar geliefde Luigino Marnis niet meer heeft gezien, nadat hij met zijn moeder, tante Marta, naar het Noorden vertrokken is. Zij heeft zijn stem indertijd ontdekt en er, ondanks beperkte financiële middelen, alles voor over gehad hem carrière te laten maken. Zo is hij erin geslaagd met zijn 'grote stem' een plaats te veroveren in de muziekwereld. Als, volgens afspraak, de jaren van wachten voorbij zijn, waarin zij slechts eenmaal een boodschap van Luigino heeft ontvangen en het verder heeft moeten doen met de berichten van zijn moeder, laat ook Lina haar dorp en Sicilië achter zich en gaat met wat schamele bezittingen haar Gino achterna. Zij hoopt hem te verrassen en verwacht de kost te kunnen verdienen door in een orkest te gaan spelen. Daartoe heeft zij haar sousafon meegenomen. Haar aankomst is inderdaad een verras-

sing, maar van een andere aard als zij zich heeft voorgesteld. Vol verbazing komt zij terecht in een mondaine wereld. Luigino blijkt vanwege een première nog afwezig en alles is in afwachting van de grote party die naar aanleiding daarvan zal plaats vinden. Het personeel probeert Carmelina af te serveren, maar zodra duidelijk is wie ze voor zich hebben en het drama al zien gebeuren, wordt haar 'genadig' toegestaan op hem te wachten.

De gebeurtenissen lopen uit op een catastrofe. Langzaam dringt het tot Lina door dat Luigino Marnis niet meer haar Gino is, iets waarvoor haar dorpsgenoten tevergeefs hebben gewaarschuwd. Tante Marta probeert bij haar thuiskomst in gezelschap van haar zoon en zijn vele vrienden en vriendinnen de situatie nog te redden, maar als haar zoon alle tijd neemt alvorens zijn Lina te ontmoeten en vervolgens meteen weer verdwijnt, vallen haar de schellen van de ogen. Het pure gebaar dat zij heeft willen maken door limoenen uit Sicilië voor

